

Enhancing the capacity of civil
society organisations to support
victims of anti-LGBTQI hate crimes

Paramos neapykantos nusikaltimų prieš LGBTIQ+ asmenis aukoms stiprinimas Lietuvoje

ENACT projekto tyrimo rezultatai

Nacionalinė LGBTI teisių organizacija LGL
2025 m. sausis

Autorystė ir licencijos

Autorė: Monika Antanaitytė

Projekto koordinatorius: „Rete Lenford Avvocatura per i diritti LGBTI“

Grafikos dizainas: Vivian Fernández, Žironos universitetas

Data: 2025 m. sausis

Partneriai:

Rete Lenford
AVVOCATURA PER I DIRITTI LGBTI

UNIVERSITÀ
DEGLI STUDI
DI BRESCIA

Universitat
de Girona

The Peace Institute

Institute for Contemporary Social and Political Studies

**Bendrai finansuoja
Europos Sąjunga**

Projektas „ENACT – Pilietinės visuomenės organizacijų gebėjimų stiprinimas remiant prieš LGBTIQ nukreiptų neapykantos nusikaltimų aukas“ (nr. 101141894) yra bendrai finansuojamas Europos Komisijos pagal Piliečių, lygybės, teisių ir vertybių programą.

Leidinyje išreikštas autorių požiūris, kuris nebūtinai atspindi Europos Sąjungos poziciją. Nei Europos Sąjunga, nei lėšas skirstanti institucija negali būti laikomos atsakingomis už juos.

Ši publikacija licencijuota pagal Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International licenciją (CC BY-NC-SA)

Turiny

Pagrindiniai akcentai 1

Žodynas 2

Įvadas 4

Teisinis ir politinis kontekstas 6

Tyrimo rezultatai 9

Išvados ir rekomendacijos 14

Pagrindiniai akcentai

Šioje ataskaitoje dokumentuojami sisteminiai Lietuvos institucijų atsako į LGBTIQ+ neapykantos nusikaltimus ir diskriminaciją trūkumai, remiantis išsamiau 2024 m. atliktu tyrimu. Kaip pažymėjo vienas fokus grupės dalyvis iš Seimo kontrolieriaus įstaigos: „Pačiai sistemai trūksta pagrindinio žmogiškumo; be saugumo, vienas iš fundamentalių poreikių yra būti matomam ir traktuojamam kaip žmogui“ (fokus grupės diskusijos dalyvis 3, 2024).

Tyrimas atskleidė kritines problemas:

- ▶ Nė viena iš 23 aukų paramos tarnybų Lietuvoje specialiai nesprendžia LGBTIQ+ asmenų poreikių.
- ▶ 2024 m. atlikta teisėsaugos pareigūnų apklausa (4,575 pareigūnai) rodo, kad LGBTIQ+ asmenys identifikuojami kaip labiausiai pažeidžiama grupė (Vileikienė, e. policijos pareigūnų ir prokurorų asmeninių nuostatų dėl neapykantos nusikaltimų ir neapykantos kalbos 2024 m. tyrimo rezultatai)
- ▶ Aukoms sistemingai nesuteikiama teisiškai privaloma informacinė medžiaga ne lietuvių kalba.
- ▶ Sudėtingos biurokratinės procedūros ir prastas tarpinstitucinis koordinavimas sukuria kliūtis gauti paramą.
- ▶ Profesinis perdegimas ir riboti ištekliai stipriai veikia paslaugų kokybę.

Žodynas

Cislytiškumas

Terminas, apibūdinantis asmenis, kurių lytinė tapatybė atitinka jiems gimus priskirtą lytį. Šis terminas naudojamas apibūdinti žmones, kurie nėra translyčiai.

Cisheteronormatyvumas

Įsitikinimų ir socialinių normų sistema, kuri heteroseksualumą ir cislytiškumą laiko natūralia ir universalia norma. Ši sistema marginalizuoja ir daro nematoma asmenis, kurių seksualinė orientacija ir lytinė tapatybė neatitinka cisheteroseksualumo. Sistema kuria ir palaiko socialines, politines ir ekonomines struktūras, kurios privilegijuoja cisheteroseksualius asmenis.

Diskriminacija

Nepalankus elgesys ar asmens ar žmonių grupės atskyrimas dėl specifinių charakteristikų palyginamoje situacijoje. Tai gali apimti diskriminaciją dėl lyties, rasės, lytinės tapatybės, seksualinės orientacijos, religijos, ekonominės padėties ar fizinių gebėjimų. Diskriminaciniai veiksmai, tiek matomi, tiek subtilūs, pažeidžia asmens orumą ir kuria nelygybę.

Lyties raiška

Būdas, kuriuo asmenys išreiškia savo lytinę tapatybę per išvaizdą. Tai gali apimti šukuoseną, aprangą, elgesį, kalbėjimo manierą ir kitus išorinius požymius. Lyties raiška ne visada susijusi su asmens lytiniais požymiais ar gimimo metu priskirta lytimi ir gali kisti.

Lytinė tapatybė

Vidinė ir individuali kiekvieno asmens patirtis dėl lyties, kuriai jie priklauso. Ji nebūtinai atitinka gimus priskirtą lytį ir ne visada telpa į dvinarės sistemos kategorijas (vyras ar moteris). Tai gilus vidinis savęs suvokimas, kuris gali skirtis nuo biologinių charakteristikų.

Neapykantos nusikaltimas

Smurto aktas, motyvuotas išankstinio nusistatymo prieš asmenį dėl charakteristikų, tokių kaip lytis, rasė, lytinė tapatybė ar seksualinė orientacija. Šie veiksmai, klasifikuojami kaip nusikaltimai pagal LR baudžiamąjį kodeksą, gali apimti fizinius išpuolius, grasinimus, įžeidinėjimus ir kitus smurtinius ar bauginančius veiksmus.

Neapykantos kalba

Vieša raiška, kuria skleidžiama, kurstoma, skatinama ar pateisinama neapykanta, diskriminacija ar priešiškusmas prieš asmenį ar grupę dėl saugomos charakteristikos. Tai apima žodinę, rašytinę ar vizualinę komunikaciją, kuri siekia pažeminti, įbauginti ar provokuoti smurtą.

Antrinė viktimizacija

Žala, kurią patiria aukos ne dėl paties nusikaltimo, bet dėl institucijų, procesų ar asmenų atsako į jų viktimizaciją. Tai gali apimti netinkamą elgesį teisėsaugos institucijose, sveikatos priežiūros įstaigose ar kitose pagalbą teikiančiose organizacijose.

Saugios erdvės

Vietos ar aplinkos, kuriose asmenys gali išreikšti save ir gyventi be diskriminacijos, smurto ar kitų žmonių vertinimo baimės. Saugios erdvės siekia puoselėti įtrauktį, pagarbą ir apsaugą žmonėms, ypač priklausantiems pažeidžiamoms grupėms.

Ivadas

2024 m. birželio – lapkričio mėn. „ENACT“ projekto komanda Lietuvoje atliko išsamų tyrimą, siekdamą įvertinti esamas paslaugas prieš LGBTIQ+ nukreiptų neapykantos nusikaltimų aukoms ir išanalizuoti sisteminės reakcijas. Naujausi tyrimai rodo nerimą keliančias tendencijas pranešimo apie neapykantos nusikaltimus ir paramos aukoms srityse (Vidaus reikalų ministerija, 2024). Kaip pabrėžė vienas fokus grupės diskusijos dalyvis: „Žmonės, patyrę neapykantos nusikaltimus, nemato teisėsaugos kaip patikimo partnerio“.

Atliekant tyrimą taikyta daugialypė metodologija, apimanti:

- ▶ 7 išsamius interviu su prieš LGBTIQ+ nukreiptų neapykantos nusikaltimų aukomis;
- ▶ 6 interviu su teisės ir paramos aukoms specialistais;
- ▶ Fokus grupės diskusiją su 6 specialistais, atstovaujančiais Seimo kontrolieriaus įstaigą, Vidaus reikalų ministeriją ir kitas institucijas;
- ▶ 10 neapykantos nusikaltimų tyrimo bylų dokumentų analizę (2022–2024);
- ▶ Išsamų paramos aukoms paslaugų vertinimą.

Dalyvių atranka buvo vykdoma pasitelkiant kelias strategijas. Pradinė informacijos sklaida vyko per LGBTIQ+ organizacijas ir paramos tarnybas, vėliau papildyta tiksline socialinės žiniasklaidos veikla bendruomenės grupėse. Tyrimui vystantis, sniego gniūžtės metodas padėjo pasiekti papildomus respondentus.

Duomenų rinkimo procesas buvo kruopščiai struktūruotas: iš trylikos interviu aštuoni vyko gyvai, penki internetu, vidutinė trukmė – 57

minutės. Fokus grupės diskusija truko 95 minutes. Visos sesijos buvo įrašytos gavus išankstinį dalyvių sutikimą.

Tyrimo komanda susidūrė su keliais reikšmingais iššūkiais:

- ▶ Aukų nenoru aptarti trauminės patirtis;
- ▶ Ribotu respondentų aktyvumu regionuose;
- ▶ Kalbos barjeru ne lietuvių kalba kalbantiems dalyviams;
- ▶ Sudėtingu specialistų įtraukimu.

Tyrimo metodologija rėmėsi „ENACT“ projekto gairėmis, kurias 2024 m. parengė tyrėjų komanda, vadovaujama Jose Antonio Langarita, Núria Sadurní, Pilar Albertín ir Núria Fustier. Tarptautinė tyrėjų grupė peržvelgė darbą ir įvertino išvadų objektyvumą. Etiniai klausimai buvo laikomi svarbiausiais viso tyrimo metu – buvo užtikrinta, kad dalyvių tapatybės liktų nežinomos, o jų pateikti duomenys būtų tinkamai apsaugoti.

Image: Epacio Lesbia

Teisinis ir politinis kontekstas

Istorinė raida ir dabartinė situacija

Nuo 1993 m., kai buvo panaikinta baudžiamoji atsakomybė už vyrų lytinius santykius, Lietuvos progresas LGBTIQ+ teisių užtikrinimo srityje buvo laipsniškas, bet netolygus. Nors pasiekta tam tikra teisinė pažanga – 2005 m. priimtas Lygių galimybių įstatymas ir 2019 m. Konstitucinio Teismo paskelbta nutartis dėl neutralios šeimos sąvokos pripažinimo – lygiateisiškumo principų įgyvendinimas išlieka nenuoseklus.

2024 m. gruodžio 18 d. Konstitucinis Teismas priėmė istorinį sprendimą, pripažindamas Nepilnamečių apsaugos įstatymo 4 str. 2 d. 16 p. prieštaraujančiu Konstitucijai. Teismas pabrėžė, kad informacija apie įvairius šeimos modelius negali būti automatiškai laikoma netinkama nepilnamečiams (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas byloje Nr. KT101–N15/2024).

Teisinė sistema ir jos įgyvendinimas

Lietuvos teisinė sistema kriminalizuoja:

1. Neapykantos nusikaltimus – kaip kvalifikuojantį požymį arba sunkinančią aplinkybę;
2. Neapykantos kalbą – kaip savarankišką veiką – viešą kurstymą ar skatinimą diskriminuoti.

2023 m. atnaujintos Generalinės prokuratūros metodinės rekomendacijos įvedė:

- ▶ Privalomus šališkumo indikatorių sąrašus;
- ▶ Į auką orientuotus tyrimo protokolus;
- ▶ Specializuotas apklausos gaires;
- ▶ Sustiprintus neapykantos motyvų atpažinimo kriterijus.

Statistiniai duomenys ir tendencijos

Nusikalstamų veikų apskaitos registro duomenys rodo reikšmingus pokyčius (Vidaus reikalų ministerija, 2024):

- ▶ Bendras nusikaltimų skaičius pagal BK 170 straipsnį sumažėjo nuo 82 (2021) iki 44 (2023).
- ▶ Seksualinės orientacijos pagrindu motyvuoti atvejai išliko reikšmingi:
 - ▶ 24 iš 51 atvejo 2020 m.
 - ▶ 16 iš 44 atvejų 2023 m.
- ▶ Teismus pasiekiančių bylų skaičius sumažėjo nuo 35 (2022) iki 17 (2023).

Instituciniai iššūkiai ir rekomendacijos

2024 m. teisėsaugos institucijų apklausa, įtraukusi 4,575 policijos pareigūnus ir 316 prokurorų, atskleidė paradoksalius rezultatus (Vileikienė, E., 2024):

- ▶ 73 proc. prokurorų identifikuoja LGBTIQ+ asmenis kaip labiausiai pažeidžiamą grupę.
- ▶ Institucijų viduje išlieka probleminiai požiūriai į diskriminuojančius komentarus.

2024 m. lapkritį „ECRI“ pateikė specifines rekomendacijas Lietuvai („ECRI“ ataskaita apie Lietuvą, 2024):

- ▶ Pagerinti esamų apsaugos priemonių įgyvendinimą, stiprinti finansavimą.
- ▶ Įsteigti LGBTIQ+ lygybės darbo grupę, sukurti aiškiai apibrėžtą LGBTIQ+ lygybės strategiją.

Image: Priscilla du Preez

Tyrimo rezultatai

LGBTIQ+ neapykantos nusikaltimų aukų patirtys

Normalizuota diskriminacija

Tyrimo duomenys atskleidė, kad nuolatinis priešiškusis privertė LGBTIQ+ bendruomenę pasitelkti nerimą keliantį įveikos mechanizmą: nevalingą diskriminacijos priėmimą kaip neišvengiamą kasdienio gyvenimo dalį. Kaip pažymėjo vienas fokus grupės diskusijos dalyvis:

„LGBTQ+ bendruomenė labai normalizavo neapykantos nusikaltimų ir neapykantos kalbos patirtį... atrodo, kad jei esi *queer* asmuo, natūraliai susidursi su neapykanta“.

Sisteminės kliūtys

1. Nepakankamas teisėsaugos atsakas

- ▶ Daugkartiniai nesėkmingi bandymai pranešti apie incidentus;
- ▶ Pareigūnų atsisakymas priimti pranešimus;
- ▶ Pagrindinės ir privalomos informacijos nesuteikimas neapykantos nusikaltimą patyrusiems asmenims;
- ▶ „Kai paskambinau policijai po homofobinio išpuolio, jie sako: „atsiprašome, esame užsiėmę... nėra taip blogai, tiesiog likite viduje“ (Interviu su neapykantos nusikaltimo auka 3, 2024).

2. Kalbos barjerai

- ▶ Sunkumai suprantant procedūras;
- ▶ Ribotas prieinamumas prie paramos paslaugų;
- ▶ Informacinės medžiagos ne lietuvių kalba trūkumas.

3. Antrinė viktimizacija

- ▶ Institucijų atstovų nejautrumas;
- ▶ Išankstinės teisėsaugos institucijų atstovų nuostatos;
- ▶ Aukų patirčių sumenkinimas;
- ▶ Netinkamas asmeninės informacijos atskleidimas.

Ilgalaikis poveikis

Neapykantos nusikaltimų patirčių poveikis yra sunkus ir ilgalaikis:

„Dabar vartoju antidepresantus. Bijau išeiti iš buto... Nuolat gyveni baimėje, net savo namuose“ (Interviu su neapykantos nusikaltimo auka 2, 2024).

Specialistų iššūkiai ir poreikiai

Procesiniai iššūkiai

Interviu su specialistais bei teisininkais, atstovaujančiais neapykantos nusikaltimų aukas, atskleidė reikšmingus sisteminius trūkumus:

1. Privatumo pažeidimai

- ▶ Netinkamas asmeninės informacijos atskleidimas teismo salėje;
- ▶ „Teisėjai neturėtų užduoti tokių klausimų atviroje teismo salėje, kur gali būti žiniasklaida“ (Interviu su specialistu 1, 2024),

2. Kompetencijų trūkumas

- ▶ Ribotas supratimas apie LGBTIQ+ asmenų poreikius, neapykantos nusikaltimų specifiką;
- ▶ Nepakankamas kultūrinis jautrumas;
- ▶ „Kartais su naujomis bylomis turiu praktiškai skaityti paskaitą tyrėjams“ (Interviu su specialistu 3, 2024).

Sisteminiai trūkumai

1. Išteklių stoka

- ▶ Ribotas finansavimas;
- ▶ Nepakankamas specialistų skaičius;
- ▶ Didelis darbo krūvis;
- ▶ „Su dabartinėmis politinėmis nuostatomis labai sunku kalbėti apie pokyčius“ (fokusuotos grupinės diskusijos dalyvis 5, 2024).

Image: Rosie Sun

2. Koordinavimo problemos

- ▶ Prastas tarpinstitucinis bendradarbiavimas;
- ▶ Sudėtingos biurokratinės procedūros;
- ▶ Informacijos dalinimosi, ypatingai tarp institucijų, trūkumai.

Paramos paslaugų vertinimas

Esamos situacijos analizė

1. Paslaugų prieinamumas

- ▶ Nė viena iš tyrimo atlikimo metu veikusių 23 aukų paramos tarnybų nedirba konkrečiai su LGBTQ+ asmenimis, nesispecializuoja šioje srityje;
- ▶ Geografinė paslaugų koncentracija didmiesčiuose;
- ▶ Ribotas prieinamumas regionuose.

2. Paslaugų kokybė

- ▶ Profesinis perdegimas dėl didelio darbo krūvio;
- ▶ Riboti ištekliai specializuotoms paslaugoms;
- ▶ Nepakankama specializacija LGBTQ+ klausimais.

Specialistų poreikiai

„Būtų naudinga turėti konsultantus ar patarėjus, su kuriais aukos galėtų kalbėti apie gyvenimą apskritai, apie kontekstą, ne tik apie patį procesą, bet ir jo kontekstą“ (Interviu su specialistu 1, 2024).

Sisteminio vertinimo rezultatai

Sisteminio vertinimo rezultatai

- ▶ Sisteminio vertinimo rezultatai
- ▶ Neužtikrina tinkamos neapykantos nusikaltimus patyrusių asmenų apsaugos;
- ▶ Dažnai sukelia papildomą žalą;

„Sistema ne tik neapsaugo, dažnai ji dar pablogina situaciją. Be struktūrinių pokyčių negalime efektyviai apsaugoti šių pažeidžiamų asmenų“ (Interviu su specialistu 3, 2024).

Išvados ir rekomendacijos

Sisteminio vertinimo rezultatai atskleidžia galias sisteminės spragos ir institucines problemas aukų apsaugos ir paramos mechanizmuose. Analizė rodo ryškų atotrūkį tarp formalių teisinių sistemų ir praktinio įgyvendinimo.

Pagrindinės rekomendacijos

Specializuotų paslaugų kūrimas

- ▶ Įsteigti specializuotas paramos paslaugas LGBTIQ+ asmenims, patyrusiems neapykantos nusikaltimus;
- ▶ Pradėti nuo bandomųjų programų didmiesčiuose;
- ▶ Sukurti nuolatinę LGBTIQ+ lygybės darbo grupę.

Kalbos prieinamumo gerinimas

- ▶ Užtikrinti informacinės

medžiagos vertimą ir prieinamumą;

- ▶ Tinkamai integruoti vertimo paslaugas visuose proceso etapuose;
- ▶ Įdarbinti daugiakalbius ir kultūriškai jautrius specialistus.

Institucinis stiprinimas

- ▶ Sukurti tvaraus finansavimo mechanizmus;
- ▶ Gerinti tarpinstitucinį bendradarbiavimą;

- ▶ Įgyvendinti ECRI ir kitų nacionalinių, regioninių ir tarptautinių žmogaus teisių mechanizmų rekomendacijas.

Kompetencijų tobulinimas

- ▶ Vykdyti privalomus kultūrinio jautrumo mokymus;
- ▶ Organizuoti reguliarius kvalifikacijos kėlimo kursus;
- ▶ Stiprinti paramos specialistų kompetencijas.

Image: Txeng Meng

Enhancing the capacity of civil
society organisations to support
victims of anti-LGBTQI hate crimes

Bendrai finansuoja
Europos Sąjunga